

Przesłanki udzielenia warunkowego przedterminowego zwolnienia z reszty kary pozbawienia wolności

I. Obecnie obowiązujący Kodeks karny jest odzwierciedleniem zasady nowoczesnego i humanitarnego podejścia do sprawy przestępstwa. Nie rezygnując z konieczności zdecydowanej i bezwzględnej reakcji na przestępstwa najpoważniejsze, akcentuje rolę indywidualizacji kar oraz innych środków oddziaływania karnego. Rozbudowanie katalogu sankcji karnych, zawierającego aktualnie karę, środki karne oraz tak ważne środki probacyjne stanowi wyraz zerwania polskiego ustawodawcy z tradycyjnym schematem izolacji w zakładzie karnym jako najlepszym sposobem reakcji na przestępstwo¹.

Współczesny polski Kodeks karny nie definiuje jednak pojęcia „środki probacyjne”. Przeważa pogląd, zgodnie z którym są to środki związane z poddaniem sprawy próbie, a więc środki opisane w rozdziale VIII kodeksu karnego, mianowicie: warunkowe umorzenie postępowania karnego, warunkowe zawieszenie wykonania kary oraz warunkowe przedterminowe zwolnienie. Kwestia umieszczenia tego ostatniego w katalogu środków probacyjnych budzi jednak wiele kontrowersji ze względu na

1 P. Stępniań, *Formy probacji a praca socjalna ze skazanymi*, Przegląd Więziennictwa Polskiego, 2005, nr 47–48, s. 5.

możliwość zastosowania go dopiero po orzeczeniu kary, a więc w procesie jej wykonania. Warunkowe zwolnienie jest w istocie rezygnacją z wykonania reszty kary pozbawienia wolności względem skazanego na rzecz poddania go procesowi resocjalizacji w warunkach kontrolowanej wolności.

Należy jednak bardzo wyraźnie zaznaczyć, iż warunkowe przedterminowe zwolnienie z odbycia reszty kary pozbawienia wolności jest śr odkiem wyjątkowym, zasadą zaś jest odbycie orzeczonej kary w całości, o czym świadczy postanowienie Sądu Apelacyjnego w Krakowie zgodnie, z którym: „Warunkowe przedterminowe zwolnienie z reszty kary pozbawienia wolności jest wyjątkiem od zasady odbycia kary w całości, jak ją orzeczono w wyroku skazującym. Tylko przekonanie sądu powzięte na podstawie analizy przesłanek przewidzianych w art. 77 § 1 k.k., że skazany będzie w przyszłości przestrzegał prawa mimo nie wykonania kary w całości, uzasadnia odstępianie od tej zasady”².

II. Początki istnienia instytucji warunkowego przedterminowego zwolnienia penolodzy wiążą z angielską karą deportacji – zesłania stosowaną w XIV wieku. Pierwotnie dotyczyła ona jedynie najcięższej kary, mianowicie kary śmierci, którą król w drodze aktu łaski mógł zamienić na karę zesłania. Jej warunkowość wiązała się z zakazem powrotu do ojczyzny pod rygorem wykonania na deportowanym orzeczonej wcześniej kary śmierci. Ogromną rolę w procesie kształtowania się warunkowego zwolnienia odegrało przyznanie w roku 1791 naczelnikowi więzienia w Nowej Południowej Walii prawa zwolnienia z części kary skazanego, który sumiennie wykonywał powierzone mu obowiązki oraz wyróżniał się nieganym zachowaniem³.

Istotne zmiany wpływające na ówczesny kształt warunkowego zwolnienia nastąpiły Aktem Parlamentu z 1825 roku, który to po raz pierwszy wprowadził obowiązek przymusowej pracy deportowanych. Prototypem omawianej instytucji było wówczas leżące w rękach gubernatorów uprawnienie do udzielenia warunkowego urlopu z pracy, który mógł

2 Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Krakowie z 21.06.2000 r., sygnatura akt: II Akz 217/00, [w:] S. Lelental, *Warunkowe przedterminowe zwolnienie w orzecznictwie Sądu Najwyższego i sądów apelacyjnych w latach 2000. (II półrocze – 2002 r.)*, Przegład Więziennictwa Polskiego, 2003, nr 40–41, s. 193.

3 W. Rodakiewicz, *Warunkowe zwolnienie młodocianych z reszty kary pozbawienia wolności*, [Wrocław] Kolonia Limited 2005, s. 108.

ostatecznie doprowadzić do zakończenia kary. Aby jednak do tego doszło, skazany musiał wyróżniać się bardzo dobrym zachowaniem. W roku 1853 karę zesłania zastąpiono karą robót przymusowych. Zmiana ta owocowała wprowadzeniem do prawa karnego pr ogresywnego systemu wykonania kary pozbawienia wolności, któr ego istotą było stopniowe polepszanie sytuacji skazanego. Skazany przechodził kolejno przez trzy etapy odbywania kary: etap surowego reżimu, realizowany w odosobnieniu, etap ciężkiej pracy na świeżym po wietrzu, i wreszcie etap ostatni – izolacja w warunkach półwolnościowych. Nie trudno zauważyć, że nagrodą za dobre zachowanie i postępy w pracy w nad własną postawą było dotarcie do etapu trzeciego, który kończył się warunkowym zwolnieniem na okres próby, obejmującym czas, jaki pozostawał skazanemu do odbycia całej orzeczonej kary pozbawienia wolności. Tak ukształtowany system progresywny został przyjęty przez zdecydowaną większość państw europejskich już na początku XX wieku. W Polsce wprowadzono go Regulaminem więziennictwa polskiego z dnia 20 czerwca 1931 roku, przechodząc do porządku nad faktem, iż zasadniczym celem uwięzienia jest stopniowe przygotowywanie skazanego do życia w warunkach wolnościowych⁴. W okresie gdy w Europie intensywnie rozwijał się system progresji, na kontynencie amerykańskim wdrażano system tzw. wyroków nieoznaczonych. Ich specyfika polegała na wydawaniu wyroków opiewających na kary nieoznaczone, których końcem było przewidziane ustawowo maksimum dla danego rodzaju przestępstwa. W zależności jednak od indywidualnych postępów w zachowaniu skazanego możliwe było skrócenie wyznaczonego przez sąd maksymalnego wymiaru kary przez uzyskanie zezwolenia na wcześniejsze opuszczenie zakładu karnego. Obie opisane instytucje zapoczątkowały bez wątpienia proces kształtowania się nie tylko w Europie ale także na świecie, instytucji warunkowego przedterminowego zwolnienia, która to obecnie odgrywa fundamentalną rolę w procesie wykonywania kary pozbawienia wolności.

W Polsce instytucja warunkowego przedterminowego zwolnienia znana była już w okresie, w którym nasz kraj pozostawał w zależności od państw zaborczych. Jednolitą formę prawną otrzymała w roku 1927, kiedy to wydano rozporządzenie Prezydenta RP „o zwolnieniu przedterminowym osób odbywających karę pozbawienia wolności”. Następnie

4 P. Wiktorska, *Czekając na wokandę. Warunkowe przedterminowe zwolnienie młodocianych*, Warszawa 2010, s. 19.

w latach 1932, 1951, 1957, 1960, 1969, 1985, 1988 oraz w roku 1995 była wielokrotnie nowelizowana, by w końcu uzyskać kształt, w jakim obowiązuje do dnia dzisiejszego⁵.

Po upadku państwa polskiego, na ter enach okupowanych przez zaborców, obowiązywał szereg obcych ustaw o niejednolitym charakterze. W zaborze pruskim, kwestię warunkowego przedterminowego zwolnienia po raz pierwszy wprowadził Kodeks karny Rzeszy Niemieckiej z 1871 roku, który obowiązywał aż do 1932 roku. Poprzednie regulacje, mianowicie Landrecht wschodniopruski, Landrecht pruski oraz Kodeks karny niemiecki z 1851 roku, mimo wysoko rozwiniętego poziomu techniki legislacyjnej, nie poruszały kwestii warunkowego zwolnienia. Tymczasowe wypuszczenie na wolność skazanego możliwe było, zgodnie z kodeksem z 1871 r., po spełnieniu pr zesłanek merytorycznych oraz formalnych. Wśród pierwszej grupy przesłanek wyróżniano: dobre sprawowanie się skazanego w trakcie odbywania kary oraz jego zgodę na tymczasowe wypuszczenie. Przesłankami formalnymi były natomiast: skazanie na dłuższą karę ciężkiego więzienia lub więzienia; odbycie 3/4 orzeczonej kary; odbycie co najmniej 1 roku kary. O tymczasowym wypuszczeniu decydowała najwyższa sądowa władza nadzorcza⁶.

Na grunt polskiego prawa w obrębie byłego zaboru austriackiego instytucję warunkowego zwolnienia wprowadziła Ustawa z 16 marca 1920 roku „w przedmiocie zmiany niektórych postanowień ustaw karnych obowiązujących w byłym zaborze austriackim”, która oprócz dobrego sprawowania się skazanego oraz jego zgody na opuszczenie zakładu karnego, do katalogu pr zesłanek materialnych wprowadziła również przyznanie dalszego dobrego sprawowania się, stwierdzone na podstawie wcześniejszego życia i innych stosunków osobistych skazanego, oraz zapewnienie dostatecznej i stałej możliwości pracy, wystarczającej na samodzielne utrzymanie po warunkowym zwolnieniu. Wyjątkowo skazany mógł także zapewnić, że wskazana przez niego osoba będzie dbała o schronienie i utrzymanie uwolnionego⁷. Wśród przesłanek formalnych ustawa wyróżniała: skazanie na dłuższą karę pozbawienia wolności; od-

5 P. Wiktorska, *op. cit.*, s. 18.

6 W. Rodakiewicz, *Przesłanki warunkowego zwolnienia z reszty kary pozbawienia wolności sprawców młodocianych*, [w:] L. Bogunia (red.), *Nowa kodyfikacja prawa karnego*, tom VIII, Wrocław 2001, s. 358.

7 Ustawa z dnia 16 marca 1920 r. w przedmiocie zmiany niektórych postanowień ustaw karnych obowiązujących w byłym zaborze austriackim (Dz.U. nr 26, poz. 158).

bycie 2/3 orzeczonej kary w przypadku skazania na czasowe pozbawienie wolności; odbycie co najmniej 1 roku kary przy skazaniu na ciężkie więzienie lub więzienie; odbycie co najmniej 6 miesięcy kary przy skazaniu na areszt lub ścisły areszt; odbycie co najmniej 15 lat kary w przypadku skazania na karę dożywotniego pozbawienia wolności. D ecyzję o zwolnieniu z zakładu karnego podejmował, po zaciągnięciu opinii pr okuratora oraz zarządu więzienia, minister sprawiedliwości. D ecyzja ta miała charakter administracyjny⁸.

Na ziemiach b yłego zaboru rosyjskiego instytucję war unkowego przedterminowego zwolnienia wprowadził po raz pierwszy w roku 1903 kodeks Tagancewa. Jej zastosowanie uzależnione było przede wszystkim od poprawnego zachowania się skazanego w czasie odbywania kary pozbawienia wolności oraz założeń, że po opuszczeniu zakładu karnego w dalszym ciągu będzie on przestrzegał panującego porządku prawnego. Warunkiem koniecznym było także uprawdopodobnienie, że skazany nie był koniokradem, włóczęgą ani osobą, która podlegała z esłaniu po odbyciu kary. Warunkowe zwolnienie możliwe było po odbyciu przez skazanego co najmniej 2/3 wymierzonej kary⁹.

Omówione powyżej regulacje prawne o niejednorodnym charakterze oraz poziomie techniki legislacyjnej obowiązywały na ziemiach polskich aż do czasu uchwalenia nowej kodyfikacji z 1932 roku.

Znaczącą rolę w procesie kształtowania się instytucji war unkowego przedterminowego zwolnienia z reszty kary pobawienia wolności odegrało wydanie w 1927 r. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej o zwolnieniu przedterminowym osób odbywających karę pozbawienia wolności, zgodnie z którym skazani na karę pozbawienia wolności mogli być przedterminowo zwolnieni, jeżeli odbyli już 2/3, najmniej jednak 6 miesięcy wymierzonej kary. Akt ten wskazywał dobre prowadzenie się skazanego w czasie odbywania kary pozbawienia wolności jako podstawę materialną warunkowego zwolnienia¹⁰.

Kolejnym bardzo ważnym aktem prawnym regulującym omawianą instytucję był polski Kodeks karny z 1932 roku. Przepisy powołanej ustawy stały na bardzo wysokim poziomie legislacyjnym i były w wielu punktach

⁸ P. Wiktorska, *op. cit.*, s. 28.

⁹ *Ibidem*, s. 29.

¹⁰ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 19 stycznia 1927 r. o zwolnieniu przedterminowym osób odbywających karę pozbawienia wolności (Dz.U. RP nr 5, poz. 25).

nowatorskie. Artykuł 65 stanowił, że „skazanego na karę pozbawienia wolności można warunkowo zwolnić z odbycia części kary, jeżeli jego zachowanie się w czasie odbywania kary i osobiste warunki pozwalają przypuszczać, że nie popełni nowego przestępstwa”. Ocena miała być więc kształtowana jedynie na podstawie zachowania skazanego w czasie odbywania kary oraz jego właściwości osobistych. Jednocześnie skazany musiał odbyć co najmniej 2/3 orzeczonej kary, w każdym razie nie mniej niż 8 miesięcy, skazany zaś na karę dożywotniego pozbawienia wolności – nie mniej niż 15 lat¹¹.

Inaczej przedstawiała przesłankę materialną wydana już po zakończeniu drugiej wojny światowej Ustawa z dnia 31 października 1951 roku o warunkowym przedterminowym zwolnieniu osób odbywających karę pozbawienia wolności. Skazanego odbywającego karę pozbawienia wolności można było warunkowo zwolnić, jeżeli jego zachowanie i sumienny stosunek do pracy, stwierdzone opinią władz więziennych, pozwalały przypuszczać, że po zwolnieniu będzie on prowadził „uczciwe życie człowieka pracy”¹². Ustawa ta kładła szczególny nacisk na stosunek skazanego do pracy, co niewątpliwie znalazło swój wyraz w zasadzie podwójnego liczenia każdego dnia sumiennej i wydajnej pracy. Niestety dość szeroko i mało precyzyjnie ujęte przesłanki warunkowego zwolnienia oceniane były krytycznie w nauce prawa karnego ze względu na stworzenie szerokich możliwości różnorodnych nadużyć ze strony przedstawicieli władz więziennych.

Konsekwencją takiej oceny było uchylenie obojętnej ustawy i zastąpienie jej nową z 29 maja 1957 roku. Ustawa ta powróciła do rozwiązań przyjętych w kodeksie karnym z 1932 roku, przyjmując jako podstawę orzekania o warunkowym zwolnieniu przypuszczenie, że skazany będzie przestrzegał zasad współżycia społecznego, a w szczególności nie popełni nowego przestępstwa. Przypuszczenie to miało być oparte na ocenie trybu życia skazanego, jego charakteru i warunków osobistych, a także zachowania w czasie odbywania kary. Warunkowe zwolnienie mogło nastąpić po odbyciu przez skazanego co najmniej połowy kary, nie wcześniej jednak niż po 6 miesiącach¹³.

11 Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. Kodeks karny (Dz.U. RP nr 60, poz. 571).

12 R. Musiński, *Warunkowe przedterminowe zwolnienie*, [w:] *Biuletyn Rzecznika Praw Obywatelskich*, 1995, numer 28: *Materiały – stan i węzłowe zagadnienia polskiego więziennictwa*, s. 309.

13 Ustawa z dnia 29 maja 1957 r. o warunkowym zwolnieniu osób odbywających karę pozbawienia wolności (Dz.U. nr 31, poz. 134).

Następnym aktem prawnym, który kompleksowo regulował zasady stosowania instytucji warunkowego zwolnienia, był Kodeks karny z 1969 roku. Ustawa ta determinowała decyzję o warunkowym zwolnieniu od uzasadnionego przypuszczenia, że skazany będzie przestrzegał porządku prawnego, w szczególności nie popełni przestępstwa, a mimo niewykonania kary jej cele zostaną w pełni osiągnięte. Prognoza ta miała być kształtowana na podstawie oceny właściwości i warunków osobistych sprawcy, sposobu jego życia przed popełnieniem przestępstwa oraz zachowaniu po jego popełnieniu, a zwłaszcza w czasie odbywania kary¹⁴. Warto dodać, że przepisy dotyczące warunkowego zwolnienia w kodeksie z 1969 zachowują brzmienie podobne do współcześnie obowiązującej regulacji. Na gruncie przesłanek formalnych kodeks ten zakładał, iż warunkowe zwolnienie może nastąpić zasadniczo po odbyciu 2/3 kary, czyli po takim samym okresie, jak wskazano w ustawie z 1957 roku. Ponadto do przesłanek formalnych zaliczono: odbycie co najmniej 1/2 orzeczonej kary w przypadku młodocianych; odbycie co najmniej 3/4 orzeczonej kary w przypadku recydywistów wielokrotnych i to jedynie w sytuacji, gdy przemawiały za tym szczególne okoliczności; odbycie co najmniej 6 miesięcy wymierzonej kary, a także – w przypadku skazanych na karę 25 lat pozbawienia wolności – odbycie co najmniej 15 lat wymierzonej kary niezależnie od warunków wymienionych wcześniej¹⁵.

W czasie obowiązywania poprzednio obowiązującego kodeksu karnego instytucja warunkowego przedterminowego zwolnienia była jeszcze czterokrotnie nowelizowana: w drodze Ustawy z dnia 10 maja 1985 roku o zmianie niektórych przepisów prawa karnego i prawa o wykroczeniach, Ustawy z dnia 10 maja 1985 roku o szczególnej odpowiedzialności karnej, Ustawy z dnia 17 czerwca 1988 roku o zmianie niektórych przepisów prawa karnego i prawa o wykroczeniach oraz ostatniej, poprzedzającej bezpośrednio uchwalenie nowej całościowej regulacji karnej, Ustawy z dnia 12 lipca 1995 roku o zmianie Kodeksu karnego wykonawczego oraz podwyższeniu dolnych i górnych granic grzywien i nawiązek w prawie karnym. Wymienione akty prawne nie modyfikowały już w żaden

14 J. Lachowski, *Przesłanka materialna warunkowego przedterminowego zwolnienia na gruncie Kodeksu karnego*, Prokuratura i Prawo, 2008, nr 11, s. 40.

15 Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. Kodeks karny (Dz.U. nr 13, poz. 94). Zob. także I. Andrejew, *Polskie prawo karne w zarysie*, wydanie dziewiąte, Warszawa 1989, s. 319–322.

sposób określonej w Kodeksie karnym z 1969 roku przesłanki materialnej, lecz koncentrowały się głównie na zmianie pr przesłanek formalnoprawnych w kierunku ich liberalizacji.

Reasumując, warunkowe przedterminowe zwolnienie od wielu lat cieszy się dużym zainteresowaniem w nauce prawa karnego. Omówione pokrótce modyfikacje zasad stosowania i charakteru tego środka zmierzały niewątpliwie w kierunku wykreowania szerszych możliwości jego stosowania, co stanowi podkreślenie obowiązującej w prawie karnym wykonawczej zasady humanitaryzmu w wykonywaniu kary pozbawienia wolności.

III. Warunkowe przedterminowe zwolnienie nie jest próbą *sensu stricto*, ponieważ nie stanowi środka reakcji na przestępstwo, którym jest orzeczona kara pozbawienia wolności. Jest ono jednak zaliczane obok warunkowego umorzenia postępowania karnego oraz warunkowego zawieszenia wykonania kary do środków probacyjnych, o czym przesądza warunkowy charakter zwolnienia, poddanie sprawcy próbie, a także ustalenie dozoru oraz nałożenie obowiązków probacyjnych¹⁶. Udzielenie skazanemu warunkowego zwolnienia oznacza zatem „warunkową” rezygnację z wykonania części wymierzonej kary pozbawienia wolności oraz poddanie sprawcy procesowi resocjalizacji w warunkach kontrolowanej wolności.

Aktualnie warunkowe przedterminowe zwolnienie reguluje częściowo Kodeks karny, a częściowo Kodeks karny wykonawczy. Pierwszy określa przesłanki merytoryczne i formalne tego środka oraz skutki pozytywnego upływu okresu próby. Drugi zaś mieści w sobie przepisy procesowe dotyczące orzekania oraz sposobu jego wykonywania¹⁷. W świetle art. 77 k.k. warunkowe przedterminowe zwolnienie z reszty kary pozbawienia wolności uzależnione jest od spełnienia przesłanki materialnej – pozytywnej prognozy kryminologicznej, na którą składają się następujące czynniki: postawa skazanego; właściwości skazanego; warunki osobiste skazanego; sposób życia skazanego przed popełnieniem przestępstwa; okoliczności popełnienia przestępstwa; zachowanie się po popełnieniu przestępstwa; zachowanie się w czasie odbywania kary¹⁸.

Wymienione czynniki muszą być uwzględnione kumulatywnie, ponieważ tylko łącznie mogą stanowić podstawę całościowej oceny prognozy

¹⁶ A. Marek, *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2005, s. 278.

¹⁷ B. Stańdo-Kawecka, *Prawne podstawy resocjalizacji*, Kraków 2000, s. 187.

¹⁸ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. nr 88, poz. 553).

kryminologicznej sprawy. Należy podkreślić, iż warunkowe zwolnienie jest wyrazem wyłącznie przewencji indywidualnej. Jest ono możliwe tylko wówczas, gdy prognoza kryminologiczna potwierdzi, że kara osiągnęła założone cele indywidualno-prewencyjne, a co za tym idzie – że skazany będzie przestrzegał porządku prawnego, a zwłaszcza, że nie popełni ponownie przestępstwa. Osiągnięcie celów w zakresie przewencji generalnej nie stanowi obecnie przesłanki stosowania omawianej instytucji¹⁹.

Kwestią priorytetową w przedmiocie udzielenia warunkowego zwolnienia jest zatem ustalenie pozytywnej prognozy kryminologicznej sprawy. Przy ocenie przesłanki materialnej wystarczy wyłącznie uzasadnione przypuszczenie, że skazany będzie przestrzegał porządku prawnego, a w szczególności nie popełni ponownie nowego przestępstwa. Przepis prawa nie wymaga zatem od sędziego absolutnej pewności co do jej istnienia. Nie mniej jednak przy ocenie pozytywnego charakteru prognozy kryminologicznej wymaga się zachowania dużej ostrożności. Zakłada się bowiem, że: „prognoza społeczno-kryminologiczna – jak każda inna prognoza, będąca jedynie przewidywaniem przyszłych zdarzeń, jest ze swej istoty niepewna”²⁰. Oceniając postawę skazanego, sąd bierze pod uwagę stosunek skazanego do popełnionego czynu i do osoby pokrzywdzonej, a także fakt, czy w czasie pobytu w zakładzie karnym podjął działania zmierzające do zniwelowania skutków popełnionego przestępstwa. Do „postawy” skazanego zalicza się również wykonywanie pracy zarobkowej, wywiązywanie się z obowiązku alimentacyjnego, starania skazanego o naprawienie szkody lub zadośćuczynienie w innej formie, jak również przeproszenie i podjęcie próby pojednania się z pokrzywdzonym²¹. Z katalogu tego należy jednak wykluczyć determinantę w postaci potępienia przestępstwa, za którego popełnienie skazany odbywa karę pozbawienia wolności. Na takim właśnie stanowisku stanął Sąd Apelacyjny w Krakowie w postanowieniu z 18 grudnia 2002 roku: „Nie można na podstawie art. 77 § 1 k.k. wymagać od skazanego, by potępił przestępstwo, za którego skazano, i od złożenia takiego oświadczenia uzależniać przedterminowe zwolnienie z kary. Skazany ma prawo podważać nawet prawomocny wyrok, także środkami nadzwyczajnymi, także korzystać z pozakra-

19 W. Rodakiewicz, *Warunkowe zwolnienie młodocianych...*, s. 151.

20 Postanowienie AP we Wrocławiu z 12.01.2005 r., AKzW 1123/04, OSA 2006/6/41/53.

21 J. Śpiewak, *Warunkowe zwolnienie w Kodeksie karnym i Kodeksie karnym wykonawczym*, Przegląd Więziennictwa Polskiego, 1998, nr 20–21, s. 8.

jowych instytucji wymiaru sprawiedliwości. Jeśli skazany potępia sw e przestępstwo, jest to sygnał liczący się dla przedterminowego zwolnienia, ale jeśli tego nie czyni, nie oznacza to, że na przedterminowe zwolnienie nie zasługuje²².

„Właściwości i warunki osobiste” są pojęciem, pod którym kryją się zarówno indywidualne, jak i czysto charakterologiczne cechy sprawcy. Obejmują one okoliczności, które pozostają w ścisłym związku z jego osobą. Przez właściwości osobiste rozumie się przede wszystkim wiek, płeć, stan zdrowia psychicznego oraz fizycznego, temperament skazanego, zdolność do samokrytyki, poziom rozwoju intelektualnego, światopogląd, wiedzę o rzeczywistości, zainteresowania tudzież plany życiowe²³. Przy ocenie zaś warunków osobistych sąd bierze pod rozwagę warunki środowiskowe, w których skazany żyje, jego sytuację mieszkaniową, zawodową, a także sytuację materialną. Słusznie zauważył A. Zoll, że w czasie orzekania w przedmiocie warunkowego zwolnienia postawę, właściwości oraz warunki osobiste sprawcy należy postrzegać w ujęciu ewolucyjnym. Ważne są zmiany u skazanego w tym zakresie, zachodzące zwłaszcza w czasie odbywania kary pozbawienia wolności²⁴.

Kolejnym bardzo ważnym kryterium składającym się na prognozę kryminologiczną stanowi sposób życia przed popełnieniem przestępstwa. Rozumieć należy przede wszystkim postępowanie skazanego przed osadzeniem w jednostce penitencjarnej, a więc dotychczasową karalność, jakość kontaktów skazanego z rodziną, stosunek do alkoholu oraz środków odurzających. Dane te zawarte są zazwyczaj w wykazie informacji lub wywiadzie kuratora sądowego, aczkolwiek ich źródłem mogą być również wywiad ze skazanym i jego rodziną, analiza dokumentacji, informacje od pracodawcy oraz z centralnego rejestru skazanych. Przesłanka ta posiada wysoką wartość prognostyczną co do przyszłego zachowania się skazanego w warunkach wolnościowych. Pozwala ocenić, czy popełnione przestępstwo było efektem celowego działania sprawcy, czy może miało charakter jedynie przypadkowy²⁵. Z orzecznictwa wynika jednak, że w praktyce wy-

22 Postanowienie SA w Krakowie z 18.12.2002 r., II Akz 560–02, [w:] S. Lelental, *Warunkowe przedterminowe zwolnienie w orzecznictwie Sądu Najwyższego i sądów apelacyjnych w latach 2003–2004*, Przegląd Więziennictwa Polskiego, 2005, nr 49, s. 270.

23 J. Lachowski, *op. cit.*, s. 45.

24 A. Zoll (red.), *Kodeks karny. Część ogólna*, tom I: *Komentarz do art. 1–116*, Kraków 2004, s. 884.

25 J. Śpiewak, *op. cit.*, s. 8.

miaru sprawiedliwości przesłanka ta nie ma aż tak znaczącego wpływu na ustalenie prognozy przyszłego zachowania się skazanego: „Sąd Okręgowy postąpił nietrafnie, odmawiając skazanemu zwolnienia z powodu zachowania przed odbywania kary, a nie dostrzegając zmian, jakie w jego osobowości nastąpiły w trakcie odbywania kary, to jest jego poprawy. O ile stan dawniejszy może mieć znaczenie dla oceny stanu z czasu orzekania, jako stanu początkowego, dla badania trwałości i zupełności poprawy skazanego, to właśnie stan z chwili orzekania o zwolnieniu jest istotny dla ustalenia prognozy przyszłego zachowania skazanego. Po to właśnie wykonywano karę, poddawano skazanego oddziaływaniom resocjalizacyjnym, by ten stan osiągnąć i on to, a nie dawna demoralizacja skazanego, będzie decydował o jego przyszłym zachowaniu. Obstawanie przy znaczeniu stanu poprzedniego jest odwróceniem racjonalnej hierarchii przesłanek prognozowania zachowania skazanego”²⁶.

Dość kontrowersyjną przesłanką są okoliczności popełnienia przestępstwa. Ich źródło czerpiemy głównie z aktu oskarżenia oraz z uzasadnienia wyroku. Warto w tym miejscu zacytować fragment postanowienia Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z 13 października 2004 r., w którym sąd orzekł, że: „Okoliczności popełnienia przestępstwa, o których mowa w art. 77 § 1 k.k., o tyle mają znaczenie dla negatywnej prognozy, a w konsekwencji i dla negatywnej decyzji w przedmiocie warunkowego zwolnienia, o ile wskazują na takie cechy skazanego, które mogą być przyczyną popełnienia przez niego kolejnego przestępstwa”²⁷. Podobne stanowisko w tej kwestii zajął również Sąd Apelacyjny w Krakowie w postanowieniu z 27 czerwca 2003 r., zgodnie z którym: „Orzekanie o przedterminowym zwolnieniu z reszty kary powinno przyjmować za punkt wyjścia treść wyroku, w tym karę wymierzoną skazanemu, a nie tworzyć dalsze limity ilościowe kary czy wyłączać od zwolnienia niektóre osoby z powodu charakteru ich przestępstw. Zostały one osądzone, więc powracanie do tego narusza powagę osądzenia. Czyny te mogłyby mieć znaczenie wtedy tylko, gdyby y jakieś szczególne zachowania sprawców ujawniały specyficzne cechy ich osobowości, znaczące dla działań peni-

26 Postanowienie AP w Krakowie z 25.04.2006 r., AKz w 222/06, *Krakowskie Zeszyty Sądowe*, 2006, nr 4 (33).

27 Postanowienie SA we Wrocławiu z 13.10.2004 r., II Akz w 685/04, [w:] S. Lelental, *Warunkowe przedterminowe zwolnienie w orzecznictwie Sądu Najwyższego i sądów apelacyjnych w 2005 roku*, *Przegląd Więziennictwa Polskiego*, 2006, nr 50, s. 136.

tencjarnych”²⁸. Podkreślenia więc wymagają okoliczności dotyczące roli skazanego w popełnionym przestępstwie. Dlatego też w postępowaniu w przedmiocie warunkowego przedterminowego zwolnienia po winny spełniać one jedynie funkcję pomocniczą, tylko w takim zakresie, w jakim świadczą o właściwościach i warunkach osobistych sprawcy.

Zachowanie się sprawcy po popełnieniu przestępstwa obejmuje przedział czasowy od momentu jego popełnienia do chwili wpr owadzenia kary pozbawienia wolności do wykonania ²⁹. Przesłankę tę należy r ozumieć jako zespół działań sprawcy polegających na dążeniu do zniwelowania skutków przestępstwa, naprawieniu szkody, przeproszeniu pokrzywdzonego, a nawet jako wyrażenie krytycznego stosunku do popełnionego czynu zabronionego. Ogólnie rzecz biorąc, trzeba wskazać, że jest to każde zachowanie skazanego, które może świadczyć o pozytywnych bądź negatywnych przemianach w jego osobowości.

Ostatnią spośród wymienionych podstaw kształtowania pozytywnej prognozy kryminologicznej przy orzekaniu w przedmiocie warunkowego zwolnienia jest zachowanie się skazanego podczas odb ywania kary. Elementy konstruktywne tej przesłanki kształtują się w czasie wielomiesięcznego, a nader często w czasie wieloletniego pobytu skazanego w warunkach izolacji penitencjarnej. Są one szczegółowo dokumentowane przez służbę więzienną w aktach osobopoznawczych skazanego. Oceniając wymienioną przesłankę, sąd po winien brać pod uwagę pr zede wszystkim współdziałanie skazanego w kształtowaniu jego społecznie pożądanej postawy, a zatem sumienne wypełnianie obo wiązków wynikających z odbywania kary, stosunek wobec praco wników służby więziennej oraz współwięźniów, stosunek do pracy, uczestnictwo w zajęciach kulturalno-oświatowych i sportowych, utrzymywanie kontaktów ze światem zewnętrznym, głównie z osobami bliskimi poz ostającymi na wolności ³⁰. Ocena zachowania skazanego podczas odbywania kary pozbawienia wolności musi być oceną kompleksową. Fakt ukarania skazanego karą dyscyplinarną nie może automatycznie wpływać na decyzję sądu w przedmiocie warunkowego przedterminowego zwolnienia. Twierdzenie to war to poprzeć stanowiskiem Sądu Najwyższego, jakie zajął on w postanowieniu

28 Postanowienie SA w Krakowie z 27.06.2003 r., II Akz¹ 272/02, Krakowskie Zeszyty Sądowe, 2003, nr 6, poz. 30.

29 J. Lachowski, *op. cit.*, s. 50.

30 P. Wiktorska, *op. cit.*, s. 70.

dnia 6 czerwca 1989 roku, uznając, iż: „Sąd penitencjarny powinien mieć na względzie to, że resocjalizacja – podobnie jak każdy proces wychowawczy – może przebiegać nierównocześnie i niejednakowo w poszczególnych okresach odbywania kary, incydentalne zatem uchybienia skazanego w zakresie ustalonego porządku prawnego same przez się nie po winny przemawiać za ujemną prognozą, jeżeli kompleksowa ocena danych odnoszących się do całego okresu odbywania kary wskazuje na poprawę skazanego i uzasadnia przypuszczenie, że po jego warunkowym przedterminowym zwolnieniu będzie on przestrzegał porządku prawnego”³¹.

Należy podkreślić, że nie bez znaczenia jest również fakt uczestnictwa skazanego w życiu podkultury więziennej, o czym jednoznacznie świadczy fragment postanowienia Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 27 czerwca 2003, w którym sąd orzekł, że: „Dla zasad współżycia społecznego istotne nie są deklaracje solidarności grupowej w ramach podkultury przestępczej, ale rzeczywista przynależność do grup i związków przestępczych, opartych na podłożu znacznie po ważniejszym i bardziej społecznym niż obyczaj używania jednych słów i gestów, a wystrzegania się innych, który znamionuje podkulturę przestępczą. Ta ostatnia jest szkodliwa społecznie, gdy przybiera formy rzeczywiście szkodliwe, jak znęcanie się nad innymi skazanymi, buntowanie ich do oporu przeciw działalności penitencjarnej czy zarządzeniom administracji zakładu itp., gdy ogranicza się do form obyczajowych, nie trzeba jej przeceniać, bo wtedy wyraża tylko zły gust, a nikomu nie szkodzi”³². Kompleksowa ocena omówionych przesłanek musi stwarzać uzasadnione przekonanie w opinii sądu, że skazany pomimo nie wykonania kary w całości, będzie przestrzegał porządku prawnego, a w szczególności, że nie popełni ponownie przestępstwa.

Reasumując, należy odnotować, iż w praktyce, w przekonaniu sądów penitencjarnych do najważniejszych czynników pozytywnie rokujących należą stałe zatrudnienie skazanego przed popełnieniem przestępstwa, pozytywne wywiązywanie się z obowiązku pracy, podwyższanie kwalifikacji zawodowych, zdobycie zawodu, zapewnienie miejsca zamieszkania po odbyciu kary. Z kolei do czynników rokujących negatywnie należą

31 Postanowienie SN z 6.06.1989 r., WRN12/89, Orzecznictwo Sądu Najwyższego, Izba Karna i Wojskowa, 1990, nr 4–6, poz. 19.

32 Postanowienie SA w Krakowie z 27.06.2003 r., II Akz¹ 249/03, Krakowskie Zeszyty Sądowe, 2003, nr 6, poz. 31.

uprzednia karalność, dokonanie samouszkodzenia, aktywne uczestnictwo w podkulturze więziennej, uchylanie się od obowiązków pracy, fakt uprzedniego nie skutecznego korzystania z warunkowego zwolnienia, nieuzasadniona odmowa podjęcia nauki oraz porzucenie i brak zainteresowania dziećmi³³.

Na koniec rozważań tej części opracowania należy poczynić kilka uwag odnośnie do samego przygotowania skazanych do warunkowego przedterminowego zwolnienia z reszty kary pozbawienia wolności, które może wpłynąć na zwiększenie efektywności kary oraz pomyślnie zakończyć przebieg omawianego środka probacyjnego. Na sześć miesięcy przed upływem końca kary lub spodziewanym warunkowym zwolnieniem komisja penitencyjna lub sąd penitencyjny może postanowić o uruchomieniu specjalnego trybu zmierzającego do przygotowania skazanego do życia na wolności. Program taki oferowany jest przede wszystkim skazanym, wobec których istnieje uzasadnione przypuszczenie, że po powrocie z jednostki penitencyjnej nie będą mogli liczyć na pomoc osób najbliższych. Skazanemu, po wyrażeniu jego zgody, zapewnia się w miarę możliwości tymczasowe zakwaterowanie, udziela się pomocy w otrzymaniu zatrudnienia, po to, aby ułatwić mu społeczną readaptację, pod warunkiem że sumiennie wypełnia nałożone przez sąd obowiązki. Oprócz tego rodzaju pomocy, w przygotowaniu skazanego do życia na wolności znaczącą rolę odgrywa również administracja zakładu karnego. Do jej kompetencji w ramach szeroko rozumianej pomocy postpenitencyjnej należy podejmowanie czynności zmierzających do otrzymania przez skazanego dokumentu tożsamości w przypadku jego braku oraz udzielanie zwalnianym tzw. pomocy doraźnej, której istotą jest podanie stosownych informacji o tym, gdzie i w jaki sposób skazani mogą uzyskać niezbędną pomoc.

IV. Obok przesłanki materialnej, która warunkuje stosowanie instytucji warunkowego przedterminowego zwolnienia, współczesny Kodeks karny wymienia również przesłanki formalne stosowania tego środka. Przesłanki formalne to te, których spełnienia wymaga się od skazanego wnioskującego o warunkowe zwolnienie, a dotyczą one minimalnego okresu odbywania kary³⁴. Zgodnie z art. 78 k.k. warunkowe przedterminowe

33 R. Musidłowski, *op. cit.*, s. 318.

34 H. Kuczyńska, *Kształt i praktyka stosowania warunkowego przedterminowego zwolnienia jako czynnik wpływający na liczebność populacji więziennej*, [w:] J. Jakubow-

zwolnienie możliwe jest, jeżeli skazany odbył: połowę kary; 2/3 kary – wobec skazanych określonych w art. 64 § 1 k.k.; 3/4 kary – wobec skazanych określonych w art. 64 § 2 k.k. lub art. 65 § 1 k.k.; 15 lat kary – wobec skazanych na karę 25 lat pozbawienia wolności; 25 lat kary – wobec skazanych na karę dożywotniego pozbawienia wolności.

Sąd, orzekając karę pozbawienia wolności, może w szczególnie uzasadnionych przypadkach wyznaczyć surowsze ograniczenia do skorzystania przez skazanego z dobrodziejstwa warunkowego przedterminowego zwolnienia. Oznacza to, że skazując na karę dożywotniego pozbawienia wolności, sąd może postanowić w konkretnym przypadku, że warunkowe zwolnienie nastąpi najwcześniej po 30 latach, a nie, jak przewiduje Kodeks, po 25. W doktrynie przyjmuje się, że szczególnie uzasadnione przypadki zachodzą w sytuacji wyjątkowej demoralizacji sprawcy, popełnienia przestępstwa w wyniku motywacji zasługującej na potępienie, a także okrucieństwa i brutalności popełnionego czynu zabronionego. W kwestii tej wypowiedział się Sąd Apelacyjny w Katowicach, który orzekł, że: „Szczególnie uzasadnione przypadki, o jakich mowa w przepisie art. 77 § 2 k.k., nie sposób wiązać z okolicznościami określającymi wysoki stopień społecznej szkodliwości czynu i zawinienia, a jedynie z tymi, które odnoszą się do szeroko pojętej osoby sprawcy, w tym jego demoralizacji i niepodatności na oddziaływanie penitencjarne, które *a priori* w dacie orzekania pozwolą z wysoką dozą prawdopodobieństwa przyjąć, że w okresach, o jakich mowa w art. 78 k.k., niemożliwe jest takie przeobrażenie oskarżonego, które warunkowałby skorzystanie przez niego z omawianej w nim instytucji”³⁵. Należy jednak wyraźnie podkreślić, iż ustanowienie surowszych ograniczeń nie może doprowadzić do całkowitego wyłączenia prawa do ubiegania się o warunkowe przedterminowe zwolnienie³⁶.

Warto dodać, że dla porównania w żadnym z państw zachodnioeuropejskich minimum ustalone dla skorzystania z dobrodziejstwa warunkowego zwolnienia nie przekracza 15 lat. Dość sceptycznie ocenia to rozwiązanie również A. Rzepliński³⁷, pisząc w jednym ze swych artykułów, że: „u nas zdarza się, że sąd, skazując na karę dożywotniego pozbawienia wolności,

ska-Hara, J. Skupiński (red.), *Alternatywy pozbawienia wolności w polskiej polityce karnej*, Warszawa 2009, s. 173.

35 Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z 8.07.2004 r., sygnatura akt: II Aka 139/04, *Krakowskie Zeszyty Sądowe*, 2005, Nr 6, poz. 63.

36 M. Mozgawa (red.), *Prawo karne materialne. Część ogólna*, Warszawa 2006, s. 440.

37 A. Rzepliński, *Nie akceptuję tej kary, ale jej bronię*, *Tygodnik Powszechny*, 29.06.2004 r.

ustala możliwość ubiegania się o warunkowe przedterminowe zwolnienie po 35–40 latach. Oznacza to, że po kilkunastu prośbach, składanych nie częściej niż co 6 miesięcy, przed skazanym otwiera się perspektywa warunkowego zwolnienia nawet po 50 latach. Ta zaś wytwarza poczucie bezradności, a zatem i braku odpowiedzialności za swoje postępowanie”. Tak więc, jak nie trudno zauważyć, polskie prawo karne charakteryzuje w tym zakresie duża punitywność i nadmierny rygoryzm³⁸.

Przesłanki formalne warunkowego zwolnienia stosuje się odpowiednio do sumy dwóch lub więcej niepodlegających łączeniu kar pozbawienia wolności, które skazany ma odbyć kolejno, przy czym warunek odbycia 2/3 lub 3/4 w odniesieniu do recydywy musi być spełniony, jeżeli chociaż jedno z przestępstw zostało popełnione w warunkach art. 64 k.k.³⁹ Ogólną zasadą jest zatem, że sprawca skazany na kilka kar pozbawienia wolności, które są wykonywane kolejno, może być warunkowo przedterminowo zwolniony po odbyciu połowy ich sumy.

Kodeks karny pozwala na orzeczenie warunkowego zwolnienia również w szczególnych wypadkach, do których należą:

- art. 81 k.k., który reguluje kwestie udzielenia powtórnego warunkowego zwolnienia, wymagane jest jednak odbycie co najmniej roku kary od osadzenia bądź 5 lat w przypadku dożywotniego pozbawienia wolności;
- art. 98 k.k., zgodnie z którym skazanego na karę pozbawienia wolności do lat dwóch z jednoczesnym orzeczeniem środka zabezpieczającego w postaci umieszczenia w zamkniętym zakładzie leczenia odwykowego sąd warunkowo zwalnia z pozostałej do odbycia części kary, bez względu na okres odbytej kary. Na poczet kary zalicza się okres pobytu w zakładzie leczenia odwykowego;
- art. 155 k.k.w., który stanowi, że warunkowe zwolnienie może dotyczyć również skazanego na karę do 3 lat pozbawienia wolności, z której odbył co najmniej sześć miesięcy i korzystał z przerwy w karze trwającej co najmniej jeden rok. Zakreślenie wysokości wymierzonej kary wyłącza możliwość warunkowego zwolnienia w tym trybie skazanych na karę 25 lat pozbawienia wolności oraz dożywocia⁴⁰.

38 P. Wiktorska, *op. cit.*, s. 74.

39 M. Bojarski, J. Giezek, Z. Sienkiewicz, *Prawo karne materialne. Część ogólna i szczególna*, Warszawa 2004, s. 320.

40 J. Śpiewak, *op. cit.*, s. 10.

Pamiętajmy także, że podstawą obliczania określonych terminów do ubiegania się o warunkowe przedterminowe zwolnienie jest kara pozbawienia wolności podlegająca wykonaniu, nie zaś kara orzeczona. Jeśli więc wobec skazanego zastosowano akt łaski czy amnestię, to ta ostatecznie zmniejszona część kary będzie stanowiła podstawę do obliczania, czy skazany może już skorzystać z warunkowego zwolnienia. Z przedstawionego w niniejszym artykule środka skorzystać mogą wyłącznie skazani na karę pozbawienia wolności orzeczonej jako kara zasadnicza, nie obejmuje on zatem zastępczej kary pozbawienia wolności. Omówione wyżej przesłanki formalne nie są pozbawione uzasadnienia materialnego. Konieczny do skorzystania z dobrodziejstwa warunkowego zwolnienia okres efektywnego odbywania kary pozbawienia wolności pełni funkcję nie tylko w zakresie prewencji indywidualnej, ale również funkcję ogólnoprewencyjną, co jest szczególnie widoczne w przypadku kary dożywotniego pozbawienia wolności.

V. Instytucja warunkowego przedterminowego zwolnienia z reszty kary pozbawienia wolności zajmuje szczególne miejsce w nauce prawa karnego. Stanowi przedłużenie procesu resocjalizacji w zmienionych, wolnościowych warunkach, mając na celu przystosowanie sprawcy do życia w zgodzie z istniejącym porządkiem prawnym. W polskim ustawodawstwie karnym skazani na karę pozbawienia wolności nie mają prawa do warunkowego zwolnienia, mogą jedynie ubiegać się o tego rodzaju dobrodziejstwo.

Tymczasem warunkowe zwolnienie jest dla skazanych i ich rodzin realną, zwykle jedyną szansą na skrócenie kary. Możliwość zatem legalnego wcześniejszego opuszczenia murów więziennych w wyniku warunkowego przedterminowego zwolnienia jest poniekąd ich jedynym celem w czasie pobytu w jednostce penitencjarnej, ale także silnym czynnikiem motywującym do utrzymywania własnej samodyscypliny i przestrzegania regulaminu więziennego.

ISBN 978-83-933222-2-0